

آسیب شناسی تربیت دینی دانشجویان از نظر اعضای هیأت علمی و دانشجویان دانشگاه پیام نور

سیروس محمودی¹

چکیده

هدف: بررسی و تبیین چالش‌ها و آسیب‌های تربیت دینی دانشجویان دانشگاه پیام نور و ارائه راهکارهایی برای بهبود تربیت دینی دانشجویان. **روش:** در این پژوهش از طرح تحقیق کیفی استفاده شده است و برای جمع‌آوری اطلاعات از روش "مصاحبه با هدایت کلیات" استفاده شده است. **یافته‌ها:** در این پژوهش، «تأثیر مخرب شبکه‌های ماهواره‌ای»، «استفاده نامناسب از فضای مجازی»، «مشکلات اقتصادی و دغدغه‌های شغلی دانشجویان»، «تبلیغات ناکارآمد دینی و ضعف عملکرد کانون‌های دینی»، «ناهماهنگی در گفتار و رفتار والدین»، «تدریس دروس معارف به وسیله اساتید کم‌تجربه»، «به روز نبودن کتب معارف در دانشگاه»، «عدم وجود تعامل مناسب بین دانشگاه و حوزه علمیه»، «فعالیت ناکافی نهادهای مذهبی در دانشگاه»، «نمره گرایی و کاهش مشارکت دانشجویان در مباحث دینی» به عنوان موانع و آسیب‌های تربیت دینی دانشجویان شناسایی گردید. **نتیجه‌گیری:** برای بهبود تربیت دینی دانشجویان باید همه موانع و آسیب‌های تربیت دینی دانشجویان موشکافانه مورد بحث و بررسی قرار گیرد. عدم توجه به این موانع، آسیب جدی به فرهنگ عمومی کشور وارد می‌کند. در واقع مهمترین آسیب تربیتی پیش روی دانشجویان، بیکاری فزاینده فارغ‌التحصیلان دانشگاهها است که از یک طرف سبب بی‌انگیزگی دانشجویان شده است و از طرف دیگر استکبار جهانی سعی دارد تا به کمک ماهواره و فضای مجازی، ناکارآمدی دین و تربیت دینی را به دانشجویان القا نماید. از این رو ضرورت دارد مسئولین کشور با به کارگیری اصول اقتصاد مقاومتی و گزینش برنامه ریزی شده و هدفمند دانشجو، زمینه اشتغال جوانان را فراهم آورند.

واژگان کلیدی: آسیب شناسی، تربیت، تربیت دینی، دینداری، دانشجو.

◇ دریافت مقاله: 95/03/15؛ تصویب نهایی: 95/09/30

1. دکترای علوم تربیتی، استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه پیام نور / نشانی: فارس، بوانات، دانشگاه پیام نور / شماره: 07144403150

Email: sirous1218@yahoo.com

الف) مقدمه

در دانشگاه‌های کشورمان، بر تربیت دینی دانشجویان تأکید زیادی می‌شود؛ اما این کوشش در تربیت دینی با وجود برخی موفقیتها، با دشواری‌های فراوان روبه‌روست. بررسی و تحلیل دشواری‌های تربیت دینی دانشجویان، در گرو شناخت منشأ آسیب‌هایی است که در تربیت دینی رخ داده است. شناخت آسیب‌های پیش روی تربیت دینی دانشجویان و بررسی منشأ پیدایش این آسیبها، کمک می‌کند تا در جهت رفع آنها برنامه‌ریزی‌های دقیق‌تری انجام شود و از برخورد سطحی با آنها پرهیز شود. بررسی دقیق نظریات اعضای هیئت علمی و دانشجویان می‌تواند در این زمینه راهگشا باشد. بر این اساس در این پژوهش، چالش‌های پیش روی تربیت دینی دانشجویان دانشگاه پیام نور از نظر اعضای هیئت علمی و دانشجویان این دانشگاه بررسی شده و بر اساس این چالشها، راه‌حلهایی برای بهبود وضعیت تربیت دینی دانشجویان ارائه می‌شود.

ب) مفهوم تربیت

تربیت به معنای پروردن، پروراندن، پرورش دادن، ادب و اخلاق به کسی یاد دادن است (عمید، 1362: 311). تربیت از ریشه ربو یا ربب اشتقاق یافته است. ربو در لغت به معنای فزونی و زیادی است و بر این اساس، تربیت که مصدر باب تفعیل است، به معنای زیاد کردن، افزون، نمو دادن، پرورش دادن و فراهم کردن موجبات رشد است و ربب در لغت به معنای آقا، مالک، رئیس، صاحب و خالق و مدیر و مدبّر است. بر این اساس، تربیت به معنای نظارت کردن، سرپرستی و رهبری کردن و پرورش دادن استعدادهای انسانی دلالت می‌کند (بهشتی، 1387؛ دلشاد تهرانی، 1380: 23). تربیت در اصطلاح به جریان یا فرایندی منظم و مستمر گفته می‌شود که هدف آن، هدایت رشد جسمانی و روانی، یا به طور کلی هدایت رشد همه‌جانبه پرورش‌یابندگان در جهت کسب و درک معارف بشری و هنجارهای مورد پذیرش جامعه و نیز کمک به شکوفا ساختن استعدادهای آنان است (سیف، 1379: 28). تربیت به مفهوم عام آن، شامل جنبه‌های گوناگون جسمانی، روانی، عاطفی، عقلانی، اجتماعی، اخلاقی و دینی است که هر یک از این ابعاد به لحاظ روان‌شناختی و تربیتی در زندگی انسان اهمیت فراوان دارد. آنچه در دوره نخست زندگی توجه بدان لازم است، پرورش و رشد هماهنگ و منظم، ابعاد وجودی کودک است؛ به گونه‌ای که اگر در بعضی آنها، دچار نارسایی شود یا احیاناً رشد مطلوب نیابد، در آینده دچار مشکل خواهد شد. تحقق این امر، مسئولیت بزرگی است که بر دوش مربیان کودک و نوجوان، اعم از والدین، آموزگاران و دست‌اندرکاران امور تربیتی مدارس گذاشته شده است (شریعتمداری، 1374: 191-192). شهید مطهری تربیت را پرورش دادن و به فعلیت رساندن استعدادها و ایجاد تعادل و هماهنگی میان آنها می‌داند، تا از این راه، متربی به حد بالای کمال شایسته خود برسد. (مطهری، 1371: 90)

ج) مفهوم تربیت دینی

از تربیت دینی تعاریف زیادی شده است که برای رعایت اختصار به برخی از آنها اشاره می‌شود.

دایره‌المعارف بین‌المللی تربیت، تربیت دینی را چنین تعریف می‌کند: «تدریس منظم و برنامه‌ریزی شده که هدف آن، دستیابی فرد به اعتقادهایی درباره وجود خداوند، حقیقت جهان هستی و زندگی و ارتباط انسان با پروردگارش و دیگر انسانهایی که در جامعه با آنها زندگی می‌کنند و بلکه با همه آحاد بشر است» (مشایخی‌راد، 1385: 70).

«مقصود از تربیت دینی، هرگونه فعالیت هدفمندی است که به منظور ایجاد شناخت و باور به معارف دینی و تقویت آن، گرایش به ارزشها و هنجارهای دینی و التزام عملی به احکام و دستورهای دینی مطرح می‌شود و در مجموع، زمینه‌ساز تکوین هویت دینی و رشد متعادل دینداری در مرتبی در همه جنبه‌ها شود» (صادق‌زاده، 1380: 211). از نظر خسرو باقری، تربیت دینی «رشد و تقویت عقاید دینی، حالات و عواطف مذهبی و تقید به مناسک و آداب دینی برای تحقق شخصیتی دیندار است» (باقری، 1380: 7).

پیترز، یکی از فیلسوفان تحلیلی معاصر، معتقد است که اگر تربیت دینی فقط به برخی اعتقادات و عاداتهای فرد تکیه کنیم، بدون اینکه این رفتارها و عاداتها، پشتوانه عقلی داشته باشد و چشم‌انداز شناختی در آنان ایجاد شده باشد، نمی‌توانیم آن را تربیت دینی بنامیم. تربیت دینی باید در فرد تغییر نگرش ایجاد کند و نگرش او را نسبت به خودش، هستی و اهدافش تغییر دهد و این تغییر نگرش به رفتارهای او جهت دهد. با توجه به معیارهای پیترز، چنین استنباط می‌شود که شناخت دین و آموزه‌های دینی با تربیت دینی برابر نیست، بلکه وقتی آموزه‌های دینی سبب تغییر نگرش شوند و چشم‌انداز شناختی در فرد ایجاد کنند، تربیت دینی نام می‌گیرند (کار، 1998: 58). در واقع؛ تربیت دینی عبارت است از: «مجموعه اعمال عمدی و هدفدار به منظور آموزش گزاره‌های معتبر یک دین به افراد؛ به نحوی که افراد در نظر و عمل به آن آموزه‌ها متعهد و پایبند شوند» (داوودی، 1368: 26). باقری نیز تربیت دینی را چنین تعریف کرده است: «شناخت خدا به عنوان رب یگانه انسان و جهان و برگزیدگی او را به عنوان رب خویش و تن دادن به ربوبیت او و تن زدن از ربوبیت غیر» (باقری، 1380: 44).

د) روش پژوهش

در این پژوهش از طرح تحقیق کیفی استفاده شده است. در پژوهشهای کیفی، مصاحبه یکی از روشهای شناخته شده‌ای است که به هنگام جمع‌آوری داده‌ها به صورت فزاینده‌ای استفاده می‌شود (مارشال و راسمن، 1381: 111). در این پژوهش برای پی بردن به آسیبهای تربیتی پیش روی دانشجویان دانشگاه پیام نور، از روش

«مصاحبه با روش هدایت کلیات» استفاده شده است. «مصاحبه با روش هدایت کلیات» در بر گیرنده تشریح مختصر و کلی یک سری از عناوین و موضوعاتی است که باید با شرکت کنندگان در تحقیق بررسی شود. در این نوع مصاحبه، ترتیب بررسی موضوعات، واژه‌نگاری و جمله‌بندی سؤالات، از قبل تعیین نشده است. تصمیم‌گیری در مورد طرح موضوعات و شیوه ارائه سؤالات بر مبنای موقعیتی که در مصاحبه به وجود می‌آید، توسط مصاحبه‌گر انجام می‌شود (گال و بورگ، 1384: 530). در این تحقیق از شیوه نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است؛ یعنی نمونه‌ها انتخابی است و نمونه‌هایی که ما را بیشتر به پاسخهای واقعی نزدیک می‌کنند انتخاب شده‌اند. بنابر این، تعدادی از اعضای هیئت علمی دانشگاه و تعدادی از دانشجویان دانشگاه پیام نور استان فارس به عنوان نمونه هدفمند انتخاب شدند و دیدگاههای آنها پیرامون آسیبها و چالشهای پیش روی تربیت دینی دانشجویان از طریق مصاحبه به دست آمد. در این تحقیق از 14 عضو هیئت علمی و 22 دانشجو مصاحبه به عمل آمد. در این پژوهش برای تجزیه و تحلیل اطلاعات، از رویکرد توصیفی - تفسیری استفاده شده است. در این رویکرد، ابتدا اطلاعات گردآوری شده را بدون اعمال نظر و بدون توجه به چرایی آن، توصیف کرده و بعد با استفاده از تفکر و استدلال، به تحلیل اطلاعات پرداخته می‌شود. (شی به و شانون، 2005: 112)

سؤالات تحقیق

1. آسیب‌پذیری‌های تربیت دینی دانشجویان دانشگاه پیام نور بر اساس نظر مصاحبه‌شوندگان کدام است؟
2. راه‌حلهای مناسب برای درمان آسیبهای شناسایی شده بر اساس نظر مصاحبه‌شوندگان چیست؟

ه) پیشینه تحقیق

در رابطه با آسیب‌شناسی تربیت دینی، پژوهشهای زیادی انجام شده؛ اما تا کنون در دانشگاه پیام نور چنین پژوهشی انجام نشده است. در ادامه به برخی از این پژوهشها اشاره می‌شود.

شمشیری (1390: 58) در بررسی آسیب‌شناسی تربیت دینی کودکان مقطع پیش‌دبستانی 35 مؤلفه را شناسایی کرده است. وی چالشهای پیش روی تربیت دینی را در شرایط فعلی به حوزه‌های ذیل محدود کرده است:

الف) چالشهایی که به عملکرد مسؤلان برمی‌گردد و سازمانهای بالادست و برنامه‌ریز و سازمانهای با مسؤلیت پایین تر را در بر می‌گیرد.

آسیب شناسی تربیت دینی دانشجویان از نظر اعضای هیأت علمی ... 51

ب) آسیب‌هایی که متوجه مربیان است. گزینش ناصواب مربیان و عدم صلاحیت علمی، اعتقادی، انگیزشی و نداشتن هنر لازم برای مربیگری است. تعارض بین گفته‌ها و عمل مربی، حرف‌های وی را بی‌تأثیر می‌کند. این تعارض وقتی پیچیده‌تر می‌شود که بین اعمال و رفتار مسئولان تربیتی و آموزشی و غیره دیده شود.

ج) آسیب‌هایی که مربوط به حوزه خانواده می‌شود. تنوع فرهنگها و تفکرات خانواده باعث می‌شود که توجیه آنها و همگام کردن آنها با اهداف تربیت دینی سخت‌تر شود. تعارض بین خانواده و مدرسه می‌تواند اثرات تربیت دینی را از بین ببرد.

د) آسیب‌های مربوط به اهداف، روشها، محتوا و عدم توجه به اصول تربیت دینی است. آسیب‌های مهم در زمینه اهداف که به روح حاکم بر آموزش و پرورش برمی‌گردد، در مدارس هدف اصلی رشد علمی و افزایش محفوظات و ارزشیابی بر مبنای این محفوظات است. عدم توجه به نیازهای کودک نیز از جمله چالش‌های این حیطه است.

قایمی‌مقدم (1385: 19) در کتاب خود، روشهای آسیب‌زا در تربیت را معرفی کرده است. وی نامگذاری نامناسب و لقبهای زشت، تبعیض و بی‌عدالتی در رفتار مربیان با متربیان، اکراه، اجبار و تحمیل، تحقیر و اهانت، جدال و مرء و ناهماهنگی در گفتار و رفتار مربیان را به عنوان روشهای آسیب‌زا در تربیت نام برده است. دانشگر و همکاران (1383: 33) در پژوهشی با عنوان «آسیب‌پذیری تربیت دینی و زمینه‌های آموزشگاهی آن»، شیوه مدیریت مدرسه، ویژگی‌های شخصیتی معلمان، محتوای کتابهای دینی، بُعد ساختاری مدرسه و در نهایت بُعد فرهنگی - اجتماعی مدرسه را به عنوان زمینه‌های آموزشگاهی آسیب‌پذیری تربیت دینی معرفی کرده است.

همت بناری (1380: 173) در پژوهش خود، موانع تربیت دینی را به عوامل درونی (عوامل مربوط به خود نوجوانان و جوانان) و عوامل بیرونی (عوامل مربوط به نظام آموزش و پرورش و خارج از نظام آموزش و پرورش) تقسیم کرده است. ساجدی (1386: 3) در پژوهش خود، آموزش یکنواخت، بی‌حرکت و غیر فعال، فقدان ممارست، روش تحکم و تحمیل، غفلت از شیوه مناظره، کلیشه‌های غیر بومی، اکتفا به شیوه مستقیم، سطحی و غیر مستمر، کاستی در سبک الگویی و عدم استفاده از هنر را به عنوان روشهای آسیب‌زا در تربیت دینی معرفی کرده است.

دلبری (1387: 13) در مقاله‌ای، آسیب‌های تربیت دینی را از دیدگاه شهید بهشتی بررسی کرده است. وی از بی‌توجهی به نیازهای جسمی افراد، بی‌توجهی به نقش الگویی والدین، تضاد میان دو نسل، تضاد میان برنامه‌ریزی‌های محیط اجتماعی و رسانه‌ها با اهداف تعلیم و تربیت دینی، عدم مطابقت قول و فعل مربیان، عدم توجه به تفاوت‌های فردی و نداشتن جاذبه را به عنوان آسیب‌های تربیت دینی معرفی کرده است. پور نیکبختی (1391: 67) در مقاله‌ای، بی‌توجهی مربیان به مراحل رشد را ریشه اغلب آسیب‌های تربیت دینی می‌داند.

وی معتقد است که مریدان بدون توجه به مراحل رشد، با شتابزدگی، هر مطلبی را به هر کس و در هر شرایط و سنی منتقل می‌کنند؛ در صورتی که باید به اندازه و ظرفیت ذهنی و آمادگی کودک در هضم و جذب پیامهای تربیتی توجه شود.

نگارش و همکاران (1388: 51) در پژوهش خود، استفاده از روشهای نادرست در تربیت اسلامی، عدم توجه به ساختار روان‌شناسی دوره نوجوانی، ضوابط نادرست آموزش و پرورش در سیاستگذاری‌ها و ارزیابی دروس دینی و قرآن، برنامه‌ریزی نادرست و امکانات کم مدرسه را از عوامل آسیب‌زا در تربیت دینی مدارس بیان کرده است.

حاجی ده‌آبادی (1380: 135) در مقاله‌ای به آسیب‌شناسی روش الگوپردازی در تربیت دینی پرداخته است. وی در این مقاله از تاریخی جلوه دادن اسوه‌های دینی، تعمیم‌های الگویی نادرست، فرا انسانی جلوه دادن الگوهای دینی، تقدس‌زدایی از الگوهای دینی، عدم ارائه مصادیق و نمونه‌های واضح از زندگی الگوها و پردازش مبهم الگوهای دینی را از آسیبهای تربیت دینی می‌داند.

دلشاد تهرانی (1380: 350) در کتاب «ره‌نمان دین» به بیان آسیب‌شناسی دینداری از منظر نهج‌البلاغه پرداخته است. وی آفتهای دینداری را به دو دسته درون‌دینی و برون‌دینی تقسیم کرده است. منظور نویسنده از آسیبهای درون‌دینی، آسیبهایی است که به نحوه رویکرد به دین، فهم و تلقی از دین، نوع معرفت دینی و شیوه دینداری مربوط می‌شود. اکراه و اجبار در دین، بد فهمیدن دین، نارسایی مفاهیم دینی، عدم تدرج و تمکن در تربیت، به تکلف کشاندن دینداری، تحریف معنوی مفاهیم دینی و عدم رعایت اصل تسهیل و تبشیر از آسیبهای درون دینی است. مراد از آسیبهای برون‌دینی آنهایی است که به عوامل اقتصادی، سیاسی و اجتماعی پیوند خورده و به دین مربوط می‌شود. رفتار خودکامه از جانب متولیان دین، عدم رعایت حقوق مردم، فقر و کمبودها، خشونت‌های منتسب به دین و استفاده ابزاری از دین، از موارد آسیبهای برون‌دینی است.

کریمی (1374) در کتاب «تربیت آسیب‌زا» بین معرفت دینی (حس مذهبی) و دانش دینی تفاوت قایل می‌شود. وی معتقد است شرط قطعی دیندار بودن و دیندار شدن، تراکم اطلاعات و اندوخته‌های حفظی و صوری دانش دینی نیست. تجاسب (1379: 80) یکی از آسیبهای تربیت دینی را انباشت مغز فراگیران از معارف دین می‌داند. وی بر جنبه عرفانی و زیبایی‌شناسی در تربیت دینی تأکید دارد (باهنر، 1378: 3). وی در مقدمه کتاب خود تصریح کرده است که عدم توجه به روان‌شناسی دانش‌آموزان در تربیت دینی، یکی از بزرگ‌ترین غفلتهایی است که در زمینه آموزش دینی در جامعه ما صورت می‌گیرد. حاجی ده‌آبادی (1380: 359) در بررسی منابع موجود درباره آسیب‌شناسی تربیت دینی، به این نتیجه رسیده است که تبیین و تحلیل دقیق آسیب‌شناسی تربیت دینی، نیازمند پژوهش و تحقیق پیرامون ماهیت تربیت دینی، اصول و قواعد تربیت دینی، روشهای تربیت دینی، مسائل نظری مهم در تربیت دینی، عوامل و نهادهای تربیت دینی و

آسیب شناسی تربیت دینی دانشجویان از نظر اعضای هیأت علمی ... 53

موانع و مشکلات تربیت دینی است. چراغ چشم (1386:158) در پژوهشی، تربیت دینی مبتنی بر الزام و اجبار، بی توجهی به عواطف جهت انتقال باورهای دینی، پرداختن به جنبه‌های رفتاری تربیت دینی به جای جنبه معرفتی، عدم بهره‌مندی از معلمان متخصص و متدین در امر تربیت دینی، نداشتن برنامه جامع تربیت دینی در تمام سنین، کارایی ضعیف مربیان قرآن و عدم توانمندی آنها در امر تدریس و عدم استفاده از وسایل کمک آموزشی را از آسیبهای تربیت دینی معرفی کرده است. کشاورز (1387:107) در مقاله‌ای با عنوان «شاخصها و آسیبهای تربیت دینی»، تربیت دینی را از منظر برنامه‌ریزی درسی، محتوا، روشهای یاددهی - یادگیری و ارزشیابی بررسی کرده است. صالحی (1388:86) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی و تحلیل عوامل و موانع مؤثر در تربیت دینی بر مبنای سخنان حضرت علی (ع) در نهج البلاغه»، موانع تربیت دینی را از منظر نهج البلاغه بررسی کرده است. در این مقاله، جهل و نادانی، عجب و خودپسندی، حب دنیا، عالمان بی عمل یا بد عمل و استفاده ابزاری از دین، به عنوان موانع تربیت از منظر نهج البلاغه تبیین شده‌اند.

همان گونه که مشاهده می‌شود، مقالات و کتابهای متعددی در زمینه آسیب شناسی تربیت دین وجود دارد؛ ولی تاکنون پژوهشی در زمینه آسیب شناسی تربیت دینی در دانشگاه پیام نور انجام نشده است.

(و) یافته‌های تحقیق

در این پژوهش پس از ارزیابی مصاحبه‌ها، از طریق روش مقایسه مداوم، مقوله‌های پدیدار شده با یکدیگر مقایسه مداوم شدند؛ با این هدف که اطلاعات جدیدی به آنها افزوده شده و به مقوله‌های انتزاعی تر و کلی تر تبدیل شوند. یکی از مهم ترین مباحث مورد تأکید مصاحبه‌شوندگان این بود که مشکلات اقتصادی و بیکاری دانش‌آموختگان دانشگاه، باعث سردرگمی و بی‌انگیزه شدن دانشجویان شده است و استکبار جهانی نیز با کمک فیلمهای ماهواره و فضای مجازی، سعی در بزرگ‌نمایی این مشکلات دارد و تلاش می‌کند به این وسیله به دانشجویان القا کند که دین و تربیت دینی مانع اساسی پیشرفت اجتماعی و اقتصادی است. با توجه به داده‌های مصاحبه، آسیبهای تربیت دینی دانشجویان به دو بخش کلی «آسیبهای خارج از فضای دانشگاه» و «آسیبهای مربوط به دانشگاه» تقسیم شده است.

1. آسیبهای خارج از دانشگاه

یک) تأثیر مخرب شبکه‌های ماهواره

به عقیده مصاحبه‌شوندگان، فیلمها و سریالهای شبکه‌های ماهواره‌ای تأثیری تدریجی و مخرب بر فرهنگ دینی افراد جامعه و به خصوص قشر جوان و دانشجو دارند. بررسی افزایش میزان طلاق و کاهش ازدواج در دهه اخیر در جامعه که نشان از افت تربیتی دینی در بخش قابل توجهی از افراد جامعه دارد، گویای تأثیر

تدریجی و مخرب فیلمهای ماهواره‌ای بر فرهنگ مردم است. خیانت، دوستی‌های نامتعارف بین زنان و مردان، ایجاد عشقهای مثلثی و روابط نامشروع، از تبعات شوم ورود ماهواره به جامعه ایرانی است.

دو) استفاده نامناسب از فضای مجازی (اینترنت، واتس‌آپ، تلگرام و غیره)

فضای مجازی، امکان جدیدی برای روابط اجتماعی است و با اینکه عمر خیلی زیادی ندارد، توانسته است در زندگی مردم جا باز کند. افراد بسیاری در سنین مختلف و از گروههای اجتماعی متفاوت در این فضا کنار هم گرد آمده و از فاصله‌های بسیار دور در دنیای واقعی، از این طریق با هم ارتباط برقرار می‌کنند. به عقیده مصاحبه‌شوندگان، گرچه استفاده صحیح و منطقی از فضای مجازی می‌تواند سودمند باشد، ولی بخشی از دانشجویان به صورت افراطی از شبکه‌های مجازی استفاده می‌کنند. در واقع؛ اعتیاد به اینترنت، گشت و گذار در سایتهای دوستیابی و ازدواج مجازی، ترویج فرهنگ غربی و بی‌بندوباری، از عوارض شوم فضای مجازی است که به عنوان چالشی بزرگ برای تربیت دینی جوانان بیان شده است.

سه) مشکلات اقتصادی و دغدغه‌های شغلی دانشجویان

به عقیده مصاحبه‌شوندگان، مشکلات اقتصادی و وجود تعداد زیاد دانش‌آموخته بیکار در جامعه، بر انگیزه دانشجویان تأثیر منفی داشته است. بیکاری و مشکلات اقتصادی باعث سردرگمی جوانان می‌شود و این مسئله، عاملی اساسی در تضعیف عقاید دینی و دین‌گریزی است. فقر برای انسان انزوای فکری، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و دینی می‌آورد. انسانی که فکر و اندیشه‌اش را تأمین آب و نان و شغل آینده فراگرفته باشد، نمی‌تواند به رشد فکری و کمال برسد و از حقوق فردی، سیاسی و اجتماعی خود آگاه شود.

چهار) تبلیغات ناکارآمد دینی و ضعف کانونهای دینی

مصاحبه‌شوندگان عقیده داشتند شیوه تبلیغ بیشتر مبلغان دینی به صورت سخنرانی است و از روشهای پرسش و پاسخ، بحثهای گروهی و غیره کمتر استفاده می‌شود. همچنین مبلغان دینی با ویژگی‌های رشدی جوانان آشنا نیستند و به روشهای قدیمی و سنتی بسنده می‌کنند. علاوه بر این، فعالیتهای کانونهای مذهبی و هیئتهای دینی مداوم نیست و به ماه مبارک رمضان و ایام محرم و صفر محدود می‌شود.

پنج) ناهماهنگی در گفتار و رفتار والدین

ناهماهنگی در گفتار و رفتار والدین می‌تواند اثرات تربیت دینی نظامهای آموزشی را بی‌اثر کند. از آنجا که خانواده در شکل‌گیری منش، اخلاق و باورهای دینی فرزندان تأثیر غیر قابل انکاری دارد، لذا باید بین قول و فعل والدین و مربیان، هماهنگی وجود داشته باشد. به عقیده مصاحبه‌شوندگان، برخی از خانواده‌های ایرانی پایبند به مسائل دینی نیستند و در انجام دستورات الهی سستی به خرج می‌دهند. از این رو، چنین خانواده‌هایی نمی‌توانند الگوهای مناسبی برای فرزندان خود باشند.

2. آسیبهای مربوط به دانشگاه

یک) تدریس دروس معارف به وسیله اساتید کم تجربه

به عقیده مصاحبه‌شوندگان، در دانشگاه پیام نور در برخی موارد از اساتید بی تجربه یا کم تجربه برای تدریس دروس معارف استفاده می‌شود. با توجه به پیچیدگی مسائل عقیدتی و دینی، استفاده از اساتید کم تجربه و حق‌التدریسی در دروس معارف، آسیبهای جدی به دنبال دارد. همچنین برخی اساتید تنها از روش سخنرانی استفاده می‌کنند و از روشهای پرسش و پاسخ، بحث گروهی و غیره کمتر استفاده می‌شود.

دو) به روز نبودن کتب معارف در دانشگاه

به عقیده مصاحبه‌شوندگان، برخی از کتابهایی که به عنوان منبع درسی برای دروس معارف معرفی می‌شوند، مربوط به سالهای گذشته است و با واقعیتهای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه امروز، هماهنگی و تناسب ندارند. مصاحبه‌شوندگان عقیده داشتند که کتابهای معارف با توجه به واقعیتهای روز جامعه نوشته شوند و در این کتابها شرایط ویژه دانشگاه پیام نور لحاظ شود؛ به گونه‌ای که اگر دانشجویان به اساتید دسترسی نداشته باشند، فهم مطالب برای آنان امکان‌پذیر باشد.

سه) نبود تعامل مناسب بین دانشگاه پیام نور و حوزه علمیه

یکی از ضروریات اساسی برای اسلامی شدن دانشگاهها، ارتباط عمیق بین حوزه و دانشگاه است. مصاحبه‌شوندگان عقیده دارند که در وضعیت کنونی، بین دانشگاه پیام نور و حوزه علمیه تعامل مناسبی وجود ندارد. علاوه بر این، با توجه به حالت نیمه‌حضور در دانشگاه پیام نور، استفاده دانشجویان از روحانیون حوزه علمیه به حداقل می‌رسد.

چهار) نبود زمان کافی برای تدریس دروس معارف

در دانشگاه پیام نور نسبت به سایر دانشگاهها، زمان محدودی به تدریس دروس اختصاص داده می‌شود. این زمان محدود، برای تدریس همه موضوعات مصوب و پاسخگویی به سؤالات دانشجویان کافی نیست و اساتید عمدتاً مباحث را به صورت کلی مطرح کرده، از ورود به جزئیات خودداری می‌کنند. از طرفی دیگر، با توجه به وضعیت نیمه‌حضوری دانشگاه، پتانسیلهای لازم برای تشکیل کلاسهای کمکی وجود ندارد.

پنج) فعالیت ناکافی نهادهای مذهبی در دانشگاه

فعالیت نهادهای مذهبی (بسیج، نهاد رهبری، انجمن اسلامی و غیره) در شکل‌گیری تربیت صحیح دینی و انقلابی دانشجویان کاملاً مؤثر است. فعالیت برخی از این نهادها در واحدهای دانشگاه پیام نور، محدود است. همچنین به علت نیمه‌حضوری بودن دانشگاه، فعالیت دانشجویان در این نهادها بسیار ناچیز است.

ش) نمره‌گرایی و کاهش مشارکت دانشجویان در مباحث دینی

در سالهای اخیر روحیهٔ مدرک‌گرایی و نمره‌محوری در جامعهٔ ما به اوج خود رسیده است و دانشجویان بیش از اینکه به فکر تعالی معنوی خود باشند، به کسب مدرک دانشگاهی می‌اندیشند. این مسئله سبب کاهش بحث و جدل و پرسش و پاسخ در کلاسهای درس شده است.

ز) راه‌حلهایی برای آسیبهای شناسایی شده

مصاحبه‌شوندگان بعد از طرح چالشها و آسیبهای تربیت دینی، راه‌حلهایی نیز برای بهبود شرایط بیان کردند که در ادامه مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرند.

1. یکی از مسائل مهم مطرح شده در مصاحبه‌ها، بحث مشکلات اقتصادی و بیکاری دانش‌آموختگان دانشگاهها بود. این مسئله از یک سو تأثیر مخرب بر روحیهٔ دانشجویان دارد و از سوی دیگر، استکبار جهانی سعی دارد به کمک فیلمها و سریالهای ماهواره‌ای و فضای مجازی به قشر جوان و دانشجو چنین القا کند که دین و تربیت دینی در قرن 21، جوابگوی مشکلات جوامع نیست. از این رو، یکی از مهم‌ترین مسائلی که باید مورد توجه مسئولان کشور قرار گیرد، توجه به رفاه اقتصادی و اشتغال جوانان و توزیع عادلانهٔ ثروت در جامعه است. از طرفی، باید بین نیازهای جامعه و پذیرش دانشجو نیز تعادل مناسب وجود داشته باشد تا از هدررفت استعدادها و مهاجرت نخبه‌ها جلوگیری شود.

2. با توجه به استفاده‌های نادرست برخی از دانشجویان از ماهواره و فضای مجازی، ضرورت دارد جایگزینهای مناسبی برای آنها تدارک دیده شود. تهیهٔ فیلمها و سریالهای جذاب و مورد پسند خانواده‌ها و جوانان می‌تواند گرایش آنان را به فیلمهای مبتذل ماهواره‌ای کاهش دهد. همچنین ضرورت دارد از دورهٔ دبستان، آموزش نحوهٔ استفادهٔ صحیح و منطقی از فضای مجازی در دستور کار برنامه‌ریزان درسی قرار گیرد. باید با تشکیل گروههای مذهبی با محوریت مساجد و ایجاد سایتهای اینترنتی مذهبی و گروههای مجازی در تلگرام، واتس‌آپ و غیره، از عضویت جوانان در گروههای منحرف جلوگیری به عمل آید.

3. آشنایی مربیان و مبلغان دینی با ویژگی‌های رشدی جوانان و روشهای پیشرفتهٔ تدریس می‌تواند آموزشهای مربوط به دین و تربیت دینی را پربارتر کند. مربیان و مبلغان حوزهٔ تربیت دینی باید علاوه بر سخنرانی، از شیوه‌های مؤثرتر دیگری همچون بحث گروهی و پرسش و پاسخ استفاده کنند. ارائهٔ میزان زیادی اطلاعات دینی در زمانی کوتاه و بی‌توجهی به نیازها و تفاوت‌های فردی فراگیران، بر تربیت دینی اثر سازنده‌ای نخواهد داشت. همچنین ضرورت دارد فعالیت کانونهای هیئتهای مذهبی محدود به ماه مبارک رمضان و ایام محرم و صفر نشود و با تنوع بخشیدن به فعالیتها، در طول سال ادامه داشته باشد.

57 ◆ آسیب شناسی تربیت دینی دانشجویان از نظر اعضای هیأت علمی ...

4. با توجه به تأثیر عملکرد، اخلاق و رفتار و عادات خانواده‌ها بر تربیت دینی فرزندان، ضرورت دارد آموزش مباحث دینی برای بزرگسالان به صورت مداوم انجام شود. از این رو توصیه می‌شود کلاسهای مذهبی برای ارتقای سواد دینی والدین دانشجویان تشکیل شود.
5. ضرورت دارد تدریس دروس معارف در دانشگاه پیام نور توسط اساتید مجرب انجام شود و دانش اساتید با آموزشهای مداوم ضمن خدمت، متناسب با تغییرات اجتماعی و فرهنگی جامعه، توسعه داده شود. همچنین کتابهای معرفی شده برای تدریس در دروس معارف اسلامی باید در زمان مناسب به روز رسانی شده و این درسها از حالت نیمه‌حضوری خارج و دانشجویان ملزم به حضور تمام وقت در کلاسها شوند.
6. تعامل مناسب بین دانشگاه پیام نور و حوزه علمیه برقرار شود و در طول سال از اساتید حوزه علمیه برای سخنرانی و بحث و گفتگو پیرامون موضوعات دینی دعوت به عمل آید. همچنین مصاحبه‌شوندگان تأکید داشتند که تدریس دروس معارف اسلامی در دانشگاه به اساتید حوزوی واگذار شود.
7. با توجه به وضعیت نیمه‌حضوری در دانشگاه پیام نور و آشنایی نداشتن برخی از دانشجویان با نهادهای انقلابی (بسج، نهاد رهبری و انجمنهای اسلامی)، توصیه می‌شود با ایجاد سایتهای مجازی، حضور دانشجویان علاقه‌مند در این نهادها تسهیل شود.

ح) نتیجه‌گیری

یکی از مهم‌ترین اهداف دانشگاهها، پرورش بُعد دینی و مذهبی دانشجویان است. اما با این وجود، در مسیر تربیت دینی دانشجویان، چالشهایی وجود دارد. در این نوشتار، موانع و آسیبهای تربیت دینی در دانشگاه پیام نور بحث و بررسی شد. برخی از این آسیبها و موانع جنبه عمومی دارد و مربوط به قشر جوان کشور و برخی از آنها مربوط به ساختار دانشگاه است. برای بهبود تربیت دینی دانشجویان، ضرورت دارد که همه این آسیبها موشکافانه بحث و بررسی شوند. عدم توجه به این آسیبها، به فرهنگ عمومی کشور آسیب جدی وارد می‌کند. مهم‌ترین این آسیبها، بیکاری فزاینده دانش‌آموختگان دانشگاههاست که سبب ناامیدی و بی‌انگیزگی دانشجویان شده است. از طرفی، استکبار جهانی نیز سعی دارد با بزرگ‌نمایی این مشکلات، ناکارآمدی دین و تربیت دینی را به دانشجویان القا کند. از این رو مسئولان کشور باید با به کارگیری اصول اقتصاد مقاومتی و گزینش برنامه‌ریزی شده و هدفمند دانشجو، زمینه متحول کردن شرایط اقتصادی و اشتغال جوانان را فراهم آورند. بدون شک، اشتغال جوانان، زمینه‌ساز انگیزه، تحرک و امید در بین دانش‌آموزان و دانشجویان کشور خواهد شد.

با توجه به نتایج به دست آمده، پیشنهادهای پژوهشی و کاربردی ذیل ارائه می‌شود.

1. پیشنهادهای پژوهشی

- با توجه به اینکه هر کدام از دانشگاههای کشور (دولتی، آزاد، غیر انتفاعی، پردیسهای بین الملل و غیره) شرایط خاص خود را دارند، توصیه می شود چالشها و آسیبهای تربیت دینی هر کدام از این دانشگاهها به صورت جداگانه بررسی شود.

- نحوه تعامل دانشگاههای نیمه حضوری و مجازی با حوزه های علمیه، بررسی و راهکارهای لازم برای حضور فعال تر نخبگان حوزوی در این دانشگاهها تبیین شود.

- نحوه فعالیت نهادهای انقلابی (بسیج، انجمنهای اسلامی و نهاد رهبری) در دانشگاههای نیمه حضوری و مجازی بررسی شود و راهکارهای حضور فعال تر دانشجویان این دانشگاهها در این نهادها بررسی شود.

- کتابهای معارف اسلامی دانشگاهها با استفاده از روش تحلیل محتوا، بررسی و کاستی های آنها مشخص شود.

- نحوه تعامل دانشجویان با فضای مجازی و آسیبهای آن از دیدگاه متخصصان بررسی شود.

- اثرات بیکاری دانش آموختگان دانشگاهها بر تربیت دینی دانشجویان و راههای مقابله با این چالش بررسی شود.

- برنامه های پرمخاطب شبکه های فارسی ماهواره، تحلیل محتوا شود و ضمن شناسایی اهداف و مقاصد این برنامه ها، راهکارهای مقابله با آنها بررسی شود.

2. پیشنهادهای کاربردی

- با توجه به اینکه بیکاری فزاینده دانش آموختگان دانشگاهها بر انگیزه تحصیلی دانشجویان تأثیر منفی دارد و باعث آسیب در تربیت دینی دانشجویان می شود، توصیه می شود در وزارتخانه های مرتبط، کارگروه حل معضل بیکاری تشکیل شود و ضمن دعوت از نخبگان و کارآفرینان ایرانی، از متخصصان، دانشمندان و کارآفرینان بین المللی نیز دعوت به عمل آید و راهکارهای واقع بینانه، پایدار و بومی برای حل این چالش اساسی تدوین شود.

- بسیاری از خانواده های ایرانی از اثرات پنهان ماهواره بر فرهنگ عمومی کشور و اثرات مخرب این برنامه ها بر کودکان و نوجوانان و جوانان آگاه نیستند. از این رو، ضروری است که در این زمینه در صدا و سیما و آموزش و پرورش برنامه های مناسب تهیه شود و خانواده های ایرانی از اثرات مخرب، تدریجی و پنهان این برنامه ها آگاه شوند.

آسیب شناسی تربیت دینی دانشجویان از نظر اعضای هیأت علمی ... 59

- برای فرهنگ سازی در زمینه استفاده منطقی از فضای مجازی، در مدارس و دانشگاهها، محتوای مناسب تهیه شود و در اختیار دانش آموزان و دانشجویان قرار گیرد. همچنین سازمان صدا و سیما می تواند با ساخت برنامه های مناسب، به کاهش مشکلات در این زمینه کمک شایانی کند.

- با توجه به تهاجم فرهنگی غرب و جنگ نرم طراحی شده از سوی استکبار جهانی، توصیه می شود زمینه حضور فعال تر نخبگان حوزوی در دانشگاهها و مدارس فراهم شود.

منابع

- باقری، خسرو (1380). چستی تربیت دینی. تهران: تربیت اسلامی.
- باهنر، ناصر (1378). آموزش مفاهیم دینی همگام با روان‌شناسی رشد. تهران: انتشارات بین‌الملل سازمان تبلیغات.
- بهشتی، محمد (1387). مبانی تربیت از دیدگاه قرآن. تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- پور نیکبختی، کبری (1391). «تیین و آسیب‌شناسی تربیت دینی و رابطه آن با روان‌شناسی رشد». تربیت تبلیغی، سال اول، پاییز: 67-96.
- تجاسب، کامیاب (1379). نگاه نظام آموزشی به دین. تهران: امجد.
- چراغ چشم، عباس (1386). «آسیب‌شناسی تربیت دینی در مدارس». کتاب نقد، ش 42: 157-162.
- حاجی ده‌آبادی، محمدعلی (1380). «آسیب‌شناسی روش اسوه‌پردازی در تربیت دینی». پژوهش‌های تربیت اسلامی، ش 6: 134-141.
- حاجی ده‌آبادی، محمدعلی (1380). «بررسی و نقد اجمالی منابع موجود در زمینه آسیب‌شناسی تربیت دینی». پژوهش‌های تربیت اسلامی، ش 6: 333-359.
- دانشگر، سعید و همکاران (1383). «آسیب‌پذیری تربیت دینی و زمینه‌های آموزشی آن». دانش و پژوهش در علوم تربیتی، ش 3: 52-33.
- دلبری، سید محمد (1387). «آسیب‌های تعلیم و تربیت دینی از نگاه آیت‌الله دکتر شهید بهشتی». رشد آموزش معارف اسلامی، ش 69 (تابستان).
- دلشاد تهرانی، مصطفی (1380). رهنمای دین؛ آسیب‌شناسی دین و دینداری در نهج‌البلاغه. تهران: دریا، ج دوم.
- ساجدی، ابوالفضل (1386). «بازارها و روش‌های آسیب‌زا در تعلیم و تربیت دینی دانش‌آموزان». کتاب نقد، ش 42: 3.
- سیف، علی اکبر (1379). روان‌شناسی پرورشی. تهران: مؤسسه انتشارات آگاه
- شریعتمداری، علی (1374). روان‌شناسی تربیتی. تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر
- شمشیری، بابک و مرضیه نوذری (1390). «آسیب‌های تربیت دینی کودکان مقطع پیش‌دبستانی». تربیت اسلامی، ش بهار و تابستان: 51-73.
- صادق‌زاده قمصری، علیرضا (1380). تربیت اسلامی. تهران: تربیت اسلامی.
- صالحی، اکبر (1388). «بررسی و تحلیل عوامل و موانع مؤثر در تربیت دینی بر مبنای سخنان حضرت علی (ع) در نهج‌البلاغه». تربیت اسلامی، سال چهارم، ش 9: 75-94.
- عمید، حسن (1362). فرهنگ فارسی عمید. تهران: امیرکبیر.
- قایمی مقدم، محمدرضا (1385). روش‌های آسیب‌زا در تربیت. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- کریمی، عبدالعظیم (1374). تربیت آسیب‌زا. تهران: انجمن اولیاء و مربیان.
- کشاورز، سوسن (1387). «شاخصها و آسیب‌های تربیت دینی». تربیت اسلامی، سال سوم، ش 6: 93-122.

آسیب شناسی تربیت دینی دانشجویان از نظر اعضای هیأت علمی ... 61

- گال، مردیت و والتر بورگ (1384). روشهای تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی. ترجمه نصر و همکاران. تهران: سمت.
- مارشال، کاترین و گرچن راسمن (1381). روش تحقیق کیفی. ترجمه علی پارسایان و محمد اعرابی. تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی.
- مشایخی‌راد، شهاب‌الدین (1385). «تعلیم و تربیت دینی». مجموعه مقالات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- مطهری، مرتضی (1371). تعلیم و تربیت در اسلام. تهران: صدرا.
- نگارش، حمید و ناهید دامن‌پاک مقدم (1388). «آسیب‌شناسی تربیت اسلامی در مدارس راهنمایی استان قم». مدیریت فرهنگی، سال سوم، ش 5: 37-59.
- همت بناری، علی (1380). «نگاهی به عوامل آسیب‌شناسی تربیت دینی نوجوانان و جوانان (با تأکید بر عوامل آسیب‌زا در نظام آموزش و پرورش)». پژوهشهای تربیت اسلامی، ش 6: 171-186.
- Bagheri, Khosro (2001). **What's Religious Education**. Tehran: Islamic Education pub.
- Bahonar, Naser (1999). **Teaching Religious Concepts Along with Developmental Psychology**. Tehran: Advertising Organ pub.
- Carr. Dr (1998). **Three Approaches to Moral Education, Education, philosophy, and Theory**. New York.
- Cheragh Cheshm, Abas (2007). **"Pathology of Religious Education in Schools"**. *Journal off Book Review*, No. 42.
- Daneshgar, Saied and et.al (2004). **"Vulnerability of Religious Education and its School Fields"**. *Knowledge and Research in Educational Science Journal*, No. 3: 33-52
- Delbari, Saied Mohamad (2008). **"Pathology of Religious Education from the Viewpoint of Martyr Beheshti"**. *Journal of Islamic Studies*, No. 69.
- Delshad Tehrani, Mostafa (2001). **Pathology of Religion and Religiosity in Nahj**. Tehran: Darya pub.
- Gall, Meredith & Walter Borg (2005). **Educational Research: an Introduction**. Tehran: Samt pub.
- Ghaemi Moghadam, Mohamad Reza (2006). **Vulnerable Methods in Education**. Qom: Hawzah and University Pub.
- Haji Deh Abadi, Mohamad Ali (2001). **"A Brief Review of the Source in Pathology of Religious Education"**. *Journal of Islamic Education*, No. 6: 333-359.
- Haji Deh Abadi, Mohamad Ali (2001). **"Pathology of Template Method in Religious Education"**. *Journal of Islamic Education*, No. 6: 134-141.
- Hasan, Amid (1983). **Amid Persian Dictionary**. Tehran: Amir Kabir pub.
- Hemmat Bonari, Ali (2001). **"Look at the Pathology of Religious Education in Adolescents and youth"**. *Islamic Educational Research Journal*, No. 6: 171-186.

- Hsieh H.F., S.E. Shannon (2005). **Three Approaches to Qualitative Content Analysis**. Quall Health Res., Fooyin University, Taiwan University Washington.
- Karimi, Abdolazim (1995). **Damaging Education**. Tehran: Parent Association pub.
- Keshavarz, Sosan (2008). **“Indicators and Damages of Religious Education”**. *Journal of Islamic Education*, No. 6: 93-122.
- Marshal, Catherine & Gretchen Rossman (2002). **Designing Qualitative Research**. Translated by Ali Parsaeian and Syed Mohamad Aarabi. Cultural Research Bureau pub.
- Mashayekhi Rad, Shahabo Aldin (2006). **Religious Education**. Proceedings of the Institute of Hawzeh and University.
- Motahhari, Mortaza (1992). **Education in Eslam**. Tehran: Sadra pub.
- Negaresh, Hamid & Nahid Daman Pac (2009). **“Pathology of Islamic Education in Qom Schools”**. *Journal of Cultural Management*, No. 5: 37-59.
- Pour Nikbakhti, Kobra, (2012). **“Explanation and Pathology of Religious Education and its Relation to Growth Psychology”**. *Education and Propagation Journal*, No. 1.
- Sadegh Zadeh Ghamsari, Alireza (2001). **Islamic Education**. Tehran: Islamic Education pub.
- Sajedi, Abolfazl (2007). **“Damaging tools and Methods in Religious Education”**. *Journal of Book Review*, No. 42: 3-4.
- Salehi, Akbar (1999). **“Analysis of Barriers and Influencing Factors on Religious Education Based on the Sermon of Hazrat Ali”**. *Islamic Education Journal*, No. 9: 75-94.
- Shamshiri, Babak & Marzieh Nauzari (2011). **“Harms of Religious Education of Preschool Children”**. *Islamic Education*, Spring & Summer.
- Tajasob, Camyab (2000). **Look off the Educational System to Religion**. Tehran: Amjad pub.

